

ANKARA ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ'NDEKİ BİR KİLİSEYE AİT MİMARİ PARÇALAR

AYŞE AYDIN*

MİMARİ PARÇALARIN TANITIMI

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi bahçesinde envanter numarasız bir ambona¹ ait olduğunu düşündüğümüz iki levha ile bir templon² payesi bulunmaktadır. Bu üç eserin pembe öbeklere sahip mermer malzemeye sahip oluşları, aynı kiliseye ait mimari parçalar olduklarını gösterir.

Dikdörtgen kesitli paye³, üstte kare ve onun üzerinde iki sıra yuvarlak sütun kaidesi ile birlikte monolit olarak yapılmıştır (Res. 1). Payenin altta sol tarafı kırıktır. Ön yüzünde alçak kabartma tekniğinde iç içe iki dikdörtgen-den oluşan soffit motifi vardır. Motifin üst ve alt kenarları iç bükeydir. Payenin arka yüzü düzgün, ince taraklıdır. İki yan yüzde üst kısmı 10 cm, uzun alt

*Yrd.Doç.Dr. Ayşe Aydın, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Ölçü alımı ve fotoğraf çekiminde yardımcı olan Leyla Aydın'a ve çizimleri yapan Sedat Kaçmaz'a teşekkür ederim.

¹ Yunanca bir sözcük olan ambon, birkaç basamakla yükseltilmiş kürsü anlamına gelir (C. Delvoye, Ambo, RBK I, 1966, 126). Ruhban sınıfından Lektör ve Diakonlar bu kürsüye çıkarak kutsal metinleri okuyorlardı. Dini işlevi yanısıra özellikle başkent İstanbul'daki bazı kiliselerde taç giyme törenlerinin ambonda gerçekleştirildiği bilinmektedir (Delvoye, age. 127). İlk olarak Laodekia Konsili'nde (364-371) ambon ve işlevleri hakkında bilgi verilir (Liturjik kaynaklardaki ambon tanımlamaları için bkz. P.H.F. Jakobs, Die frühchristlichen Ambone Griechenland, Bonn 1987, 30 vd.). Özellikle 5.-6.yüzyıllarda yoğun olarak yapıldığı arkeolojik buluntularla kanıtlanan ambonların bazıları Orta Bizans Dönemi'nde tekrar kullanılmış (U. Peschlow¹, Der mittelbyzantinische Ambo aus archäologischer Sicht, ΘΥΜΙΑΜΑ στη μνημη της Λασκαρινας Μπουρα, 1994, 255), yine bu dönemde de daha önceki yoğunlukta olmasa da ambon yapımına devam edilmiştir (Peschlow¹, age. 255 vd.; M. Dennert, Mittelbyzantinische Ambone in Kleinasien, İstMitt 45,1995, 137 vd.).

² A. Aydın, Kilikia ve İsaoria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları, OLBA III, 2000, 216 vd. Erken Hıristiyan Dönemi Kiliseleri'nde bema ile naosu birbirinden ayıran, levhalardan oluşan bölmeye templon adı verilir. Üst kısımları topuz ile sonuçlanan, arasında levhaların olduğu kısa payelerden oluşan tip alçak (Lev. 47,1), topuz yerine payenin üst kısmının sütun olarak devam etmesiyle (sütunpaye) oluşan ise yüksek templon (Lev. 47,2) olarak adlandırılır.

³ E: 25 cm, D: 25 cm, Y: 99 cm

bölümü 4 cm, derinliği 2,5 cm olan levha oyugu vardır. Üstte yüksekliği 11 cm olan kırık sütun kaidesi yer alır.

Levhalarından figürlü olanın⁴ üstü ve sağ kenarı kırık, diğer kenarı ve üzerinde ise aşınmalar vardır (Res. 2, Çiz. 1). Arka yüzü işlenmemiş, kabaca bırakılmıştır. Dört kalın yüksek kabartma tekniğinde yapılmış profil tarafından çevrelenen bir üçgen pano içinde, alçak kabartma tekniğinde yapılmış sola dönük bir tavus kuşu figürü yer almaktadır. Üçgen yüzeyi tamamen kaplayan kuşun boyun kısmı dışında kanatları, gövde ve kuyruğu kazıma tekniğiyle ince çizgilerle detaylandırılmıştır.

Kuşun başının üst kısmı, kuyruk bölümünün sonunda olduğu gibi tahrip olmuştur. Ancak gagasında aşağı doğru sarkan bir üzüm salkımı tutmaktadır. Kuşun ayakları üçgen panonun iki kenarının birleştiği iç köşede görülmekte, tam olarak tabana basmamaktadır.

Diğer levhanın⁵ üst, sağ ve sol kenarları kırıktır. Altta iki ince düz profil arasında oldukça kalın bir profil yer alır (Res. 3, Çiz. 2). Bunu iki sıra düz profil daha takip eder. Levha kırık olmasına rağmen, bu iki profilin üstte de devam ederek bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir. Bu çerçevenin içinde, köşede dıştaki yüksek kabartma, içteki düz profillerle iç içe iki üçgen oluşturulmuş, ortada ise basit geometrik bir motif yer almıştır. Levhanın ortasında yine iç içe farklı yüksekliklerde kabartılmış profillerden oluşan eşkenar dörtgen motifleri bulunmaktadır. Levhanın arka kısmı da işlenmiştir (Res. 4, Çiz. 3). En dışta kalın bir profil sonrasında üç sıra düz profil yer almakta, bunlar üstte de devam ederek bir çerçeve oluşturmaktadır. Ortada ise bir daire ve içinde Malta haçına ait iki kol görülmektedir.

MİMARİ PARÇALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Paye

Müzedeki payenin yan yüzlerindeki levha oyuklarının 10 cm oluşu, bahçedeki diğer iki levhanın kalınlıklarının daha fazla olması, bu parçaların birbirlerine ait olmadıklarını gösterir. Üstteki kaide kısmı, payenin monolit olarak bir sütunla birlikte yapıldığına işaret eder. Sütunpaye adı verilen bu destekler, yüksek tipteki templon kuruluşlarında kullanılmıştır.

⁴ E: 60 cm, Y (k): 57 cm, K: 17 cm

⁵ E: 71 cm, Y(k): 65 cm, K: 17 cm

Soffit motifi, payelerde çok kullanılan bir motiftir. İstanbul, Marmara Surları'nda sur duvarı içinde devşirme olarak kullanılan payeler⁶, Bursa ve çevresinde tespit edilmiş bazı payeler⁷, Ankara örneğinde olduğu gibi kısa kenarları iç bükey, iç içe iki dikdörtgenden oluşan soffit motifine sahiptir. Aynı özellikteki sütunpaye örneklerine ise İstanbul, Kalenderhane Camii'nde⁸, Parenzo Eufrasiano Kilisesi'nde⁹ rastlanmaktadır.

Soffit motifli eserler genelde 5.-6.yüzyıllara ya da sadece 6.yy'a tarihlenmektedir¹⁰.

Levhalar

Çerçeve ve figür açısından üzerinde tavus kuşu olan levha, ambon yan kenarına ait olmalıdır. Bu tür yan kenarlara sahip ambon kuruluşları çift merdivenli ambonlar olarak adlandırılır (Çiz. 4). Bunlar, diğer çeşitleriyle kıyaslandığında daha çok tercih edilen ambonlar olarak dikkat çeker¹¹. 5.yy sonu- 6.yy'dan itibaren bu tipin kullanıldığı ispatlanabilmektedir¹². Çift merdivenli ambonların en ünlü örneği İstanbul, Hagia Sophia'nın ambonudur. Paulus Silentiarios'un anlattığı kadarıyla bu ambon çeşitli mermerlerden yapılmış, değerli maden ve taşlarla bezenmiştir¹³.

Bu tür ambonlar kilisenin naosunda doğu-batu eksenini üzerinde yer alır. Ambonun İstanbul, Hagia Sophia ve Euphemia Kilisesi, Korinth, Lechaion Bazilikası örneklerinde görüldüğü gibi bema ya da solea ile bağlantısı vardır¹⁴.

⁶ H. Tezcan, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul 1989, 45 Res. 23.50

⁷ Y. Ötügen, Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien, İstMitt Beiheft 41, Tübingen 1996, 58 vd. Taf. 1,2; 3,4

⁸ U. Peschlow², Zum Templon in Konstantinopel, Αρμος. Τιμητικός Τομος στου Καθηγη Ν.Κ. Μουτσόπουλο 1991, 1475. 1468 Taf. 24

⁹ E. Russo, Sculture del Complesso Eufrasiano di Parenzo, Napoli 1991, Fig. 86-86. 124. 131. 133

¹⁰ Russo, age. 116. 156. 163; Ötügen, age. 69

¹¹ Delvoye, age. 130; Jakobs, age. Diğer tipler için bkz. 51 vd.; Ayrıca planları için bkz. A.K. Orlandos, He xylostegos palaiochristianike basilike tes mesogeiakas lekanes, Athen 1952, Abb. 509-528

¹² Jakobs, age. 44 vd. Amphipolis Bazilika A (Pl. 15), Korinth, Lechaion Bazilikası (Pl. 40), Samos, Tigani Bazilikası (Pl. 97-100) gibi.

¹³ P. Friedländer, Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius. Kunstbeschreibungen Justinianischer Zeit, Leipzig-Berlin 1912, 257 vd.; St. G. Xydis, Tha Chancel Barrier, Solea and Ambo of the Hagia Sophia, ArtBulletin 29, 1947, 23 Abb. 32-33

¹⁴ Jakobs, age. Pl. 3.11.40

Anadolu'da da daha çok çift merdivenli ambon karşımıza çıkar. Efes Aziz Ioannes Kilisesi¹⁵, Milet Michael Kilisesi¹⁶, Priene Tiyatro yakınındaki Bazilika¹⁷, Bergama Athena Terası üzerindeki Kilise¹⁸, Uşak Selçukler Köyü'ndeki Kilise¹⁹ bu tipe ait ambonu olan bazı örneklerdir.

Çift merdivenli ambonların yapımı 11.yy'a kadar sürmüştür²⁰.

Genel olarak ambon parçalarında kullanılan süsleme teknikleri alçak kabartma, yüksek kabartma, kazımadır.

Yüksek kabartma tekniği daha çok kompozisyon ve süslemelerin yer aldığı zemine çerçeve oluşturan profillerde, alçak kabartma tekniği, motifleri ve figürleri oluştururken, kazıma tekniği ise bunların ayrıntılarının belirtilmesi için kullanılmıştır.

Bu düzen Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki ambona ait yan kenarda da aynen uygulanmıştır.

Tavus kuşu figürlü²¹ ambon yan kenarı, Ankara dışında Afyon, Beçin (Peçin) Kalesi, Çavdarhisar, Gaita, Ilıcıkören, İzmir, İznik, Konya, Kütahya, Milas, Meydan Kran-Aizanoi ve Priene'de karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵ H. Hörmann, Die Johanneskirche. Forschungen in Ephesos IV/3, Wien 1951, 176 Abb. 50

¹⁶ W. Müller-Wiener, Milet, RBK VI, 1999, 369f. Abb. 3

¹⁷ S. Westphalen, Die Basilika von Priene. Architektur und liturgische Ausstattung, *İstMitt* 48, 1998, 291 Abb.7

¹⁸ K. Rheidt, Die Stadtgrabung, Teil 2 Die byzantinische Wohnstadt, Berlin-New York 1991, 229. 227 Abb. 43 d, 230 Abb. 44; Dennert, age. 138 vd.

¹⁹ N. Fıratlı, Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970, TAD XIX-II, 1970, 117. 127 Res. 6-8; Dennert, age. 140 vd.

²⁰ Jakobs, age. 162

²¹ Anavatani Hindistan olarak kabul edilen tavus kuşu, Hint Mitolojisi'nde de Savaş Tanrısı Skanda'nın simgesidir (M. Lurker, Wörterbuch der Symbolik, Stuttgart 1985, 524). Etinin geç çürümesi Antik Dönem'de tavus kuşunun ölümsüzlük simgesi olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Yunan Dünyası'nda Hera'nın, Romalılar'da ise imparatoriçenin simgesidir. Hıristiyan Sanatı tavus kuşunu cennet bahçesine ait bir hayvan olarak kabul etmiştir. Tavus kuşu, cennette İsa ile yaşayacak ve cennetin nimetlerinden yararlanacak iyi ruhları, insanları simgeler (G. Schiller, Ikonographie der Kunst. Band 3, Die Auferstehung und Erhöhung Christi, Gütersloh 1971, 177; H. Sachs-E. Badstübner-H. Neumann, Christliche Ikonographie in Stichworten, München 1973, 275; J. Kramer, Pfau, LCI 3, 1993, 409 vd.). Tavus kuşu ya tek başına ya da çift olarak bir kantharos veya su kabının iki yanında ya da asma dalları ve üzüm salkımları ile mozaik, fresk tekniğinde yapılan duvar resimleri, lahit ve levhalar üzerinde tasvir edilmiştir (Mozaik için bkz. H.A. Stützer, Frühchristliche Kunst in Rom, Köln 1991, Abb. 27. 68; Fresk için bkz. N. Fıratlı, An Early Byzantine Hypogeum Discovered in İznik, A.M. Mansel'e Armağan, 1974, 919-932; Levhalar için bkz. F.W. Deichmann, Ravenna Geschichte und Monumente,

Bunlardan Afyon Müzesi'nde bulunan iki yan kenarda, hareketsiz olarak alçak kabartma tekniğinde birer tavus kuşunun yamuk dörtgen çerçeve içinde verildiği görülür. Kuşların kuyruk, kanat ve boyun bölümlerindeki ayrıntılar kazıma tekniği ile belirtilmiştir²².

Kütahya Müzesi'ndeki bir ambona ait iki yan kenarda ise iç içe iki üçgen çerçeveden içteki üçgen pano içinde, alçak kabartma tekniğinde birer tavus kuşu yer almıştır. Bu iki üçgen profil çerçeve dışında, altta da birer profil bulunmaktadır. Tavus kuşlarının ayakları tabana basmaktadır. Bunlardan sola dönük olan hareketsiz, sağa dönük olan hareketli bir figür olarak verilmiştir²³.

Konya Koyunoğlu Müzesi'ndeki iç içe üçgen çerçevelerin oluşturduğu orta bölümde yer alan tavus kuşu, işleniş açısından Kütahya Müzesi'ndeki yan kenarlarla benzerlik göstermektedir. Yukarıya kaldırdığı bir ayağıyla kuş, hareketli bir figür haline getirilmiştir²⁴.

İznik Arkeoloji Müzesi'ndeki iki yan kenar, diğer örneklerle kıyaslandığında daha yüksek kabartma tekniğinde yapıldığı dikkati çeken birer tavus kuşu figürüne sahiptir. Diğer örneklerden farklı olarak, figürlerin çerçeve içine alındığı profillerde alçak kabartma tekniğinin varlığı dikkati çeker. Yüzlerden birinde tavus kuşu, asma dalının ucundaki üzüm salkımını gagalamakta, diğer yüzdeki kuş ise bir kantharos üzerinde durmaktadır²⁵.

İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki ambon yan kenarında üçgen çerçeve içinde başını geriye doğru çevirmiş, oldukça zarif yüksek kabartma tekniğinde yapılmış tavus kuşu motifine yer verilmiştir. Kanat ve kuyruktaki ayrıntılar kazıma tekniğiyle belirtilmiştir²⁶.

Ilıcıkören ve Çavdarhisar örneklerindeki tavus kuşu figürleri, iç içe geçen düz profillerin oluşturdukları üçgen çerçevelerin meydana getirdikleri orta bölümde yer almıştır. Kuşlar alçak kabartma, kuyruk, boyun, kanatlar

Wiesbaden 1969, Abb. 58. 64; Lahitler için bkz. J. Kollwitz-H. Herdejürgen, Die ravnatischen Sarkophage VIII, II, Berlin 1979, Taf. 29,1; 48,1; 54,2; 63,3; 66,1; 83,4; 84,4; 85,3).

²² Peschlow¹, age. (Env. No: 6545-6546) Taf. 150,16

²³ Peschlow¹, age. (envanter numarasız) Taf. 150,15

²⁴ M.U. Anabolu, Bau Anadolu'da Bulunmuş Olan Yayınlanmamış Tavus Kuşu Motifli Mimarlık Elemanları, TAD XXVII, 1988, 103 (Env. No: 73) Res. 10

²⁵ A.M. Schneider, Die römischen und byzantinischen Denkmäler von İznik-Nicaea, İstForsch 16, Berlin 1943, 21 (Env. No: 181-182) Taf. 19 a-b

²⁶ Anabolu, age. 103 (Env. No: 6350) Res. 11

gibi ayrıntuları ise kazıma tekniğiyle verilmiştir. Her ikisi de stil olarak Afyon'daki iki ambon yan kenarındaki kuşlarla benzerlik gösterir²⁷.

Meydan Kran'daki kazıda bulunan ambon yan kenarına ait parçalardan birinde baş ve kanat kısmı ile bir tavus kuşu tasviri dikkati çekmektedir. Kuşun kendisi alçak kabartma, ayrıntuları ise kazıma tekniğiyle yapılmıştır. Ambona ait restitüsyonda bu yan kenarın çift merdivenli bir ambona ait olduğu ve tavus kuşlarının iki yan kenarda karşılıklı olarak yer aldıkları kabul edilmektedir²⁸.

Milas Müzesi'ndeki çift merdivenli Priene tipi ambonlardan²⁹ birine ait olan iki yan kenarda, Beçin (Peçin) Kalesi'ndeki ve Priene Tiyatro yakınındaki Bazilika'ya ait ambon yan kenarında da³⁰ asma dalları, yaprakları ve üzüm salkımları ile birlikte verilmiş tavus kuşu figürleri dikkati çeker³¹.

Yine tavus kuşu tasvirli Gaita, Afyon, Konya ve İzmir'deki ambon yan kenarları gösterdikleri özelliklerle Orta Bizans Dönemi'ne (özellikle 10.yy-11.yy) tarihlenir. Bu özellikler; yan kenarların çerçevelerinin saç örgüsü ya da düz profiller halinde olması, bunlar aracılığıyla sınırlanan alan içinde dörtgen bir alt ve üçgen bir üst kısımdan oluşan, ancak genel bakışta bir bütünlük gösteren orta bölümün yer alması, motiflerin oldukça alçak kabartma tekniği ile verilmesi ve sadelikleri olarak özetlenebilir³².

Tavus kuşu figürlü ambon yan kenarları Anadolu dışında Yunanistan'da da görülür.

Paros, Katapoliani Kubbeli Kilise ve Tris Ekklesies Bazilikası'nın mermer ambonlarında çift tavus kuşu figürleri Latin haçı, haçın üzerinde kuşlar, asma dalları ve üzüm salkımları, kantharos ve farklı geometrik motiflerle

²⁷R. Naumann-F. Naumann, Aizanoi. Bericht über die Ausgrabungen und Untersuchungen 1983 und 1984. AA Heft 2, 1987, 315. 317 Abb. 24-25

²⁸ Naumann-Naumann, age. 314 vd. Abb. 17-22

²⁹ Priene Tipi Ambonlar için bkz. Z. Mercangöz¹, İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Priene Tipi Ambon Parçaları, C.E. Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri, 2000, 259-410; Z. Mercangöz², Milas Müzesi'ndeki Priene Tipi Ambon Parçaları. Some Elements of Byzantine Ambo in the Milas Museum, STD VIII, 1996, 81-98

³⁰ O. Feld, Christliche Denkmäler aus Milet und seiner Umgebung, IstMitt 25, 1975, 198 vd. Taf. 34,2; Taf. 35,1; Bei. 1; Westphalen, age. 309 vd. Abb. 18, Taf. 37, 1-6

³¹ Mercangöz², age. 83 vd. (Env. No: 1786-1787) Şek. 4-5-6

³² Dennert, age. 144 (Adı geçen eserler envanter numarasız olarak verilmiştir.) Taf. 51,2; 52, 1-2-3; Peschlow¹, age. 258 vd.

dolu kalabalık bir kompozisyonda verilmiştir. Hareketsiz figürler ve diğerleri alçak kabartma tekniğinde yapılmıştır³³.

Thasos, Alikı, Güney Kilisesi mermer ambonuna ait sol (kuzey) yan kenarda, yüksek kabartma tekniğinde bir kabın iki yanında simetrik olarak yer alan hayvanlardan biri, tavus kuşudur. Bu kaptan asma dalları ve yaprakları, üzüm salkımları çıkmakta, kuşlar ise bu kabın içine doğru eğilmektedir (Çiz. 5). Ambonun güney yan kenarında ise birer tavus kuşu figürü bulunmaktadır. Soldaki tavus kuşu, asma yaprakları ve üzüm salkımlarının çevrelediği bir merkezde yer almıştır. Bu kuş üzüm tanesini, sağdaki ise bir ağacın yaprağını gagalamaktadır³⁴.

Lesbos, Eresos, Andreas Kilisesi'ndeki mermer ambon yan kenarında alçak kabartma profil ile sınırlanmış alan içinde bir tavus kuşu yer almıştır³⁵.

Ambon yan kenarlarının yüzlerindeki figürlü³⁶, geometrik ya da bitkisel bezemeyi çerçeve içine almak için yüksek kabartma tekniğinde ve fazla sayıda yapılmış kalın profiller, 6.yy ilk yarısının özelliği olarak kabul edilmektedir³⁷. Çerçevelerin bu şekilde yüksek kabartma profillerle verilmesine rağmen, hayvan figürlerinin alçak kabartma ve biraz da olsa şematik olarak verildiği görülür. Özel bir kolleksiyonda yer alan İstanbul yapımlı çift merdivenli bir ambona ait üç yan kenarda³⁸, Anadolu ve Yunanistan'daki 6.yy ilk yarısına tarihlenen bazı kiliselerin ambon yan kenarlarında, yine bezeme kompozisyonunu çevreleyen aynı özellikteki -yani kalın- profillere rastlanır. Bunlardan bazıları Uşak Selçukler Köyü'ndeki Kilise³⁹, Amphipolis Bazilika D, Kos, Gabriel Bazilikası, Philippi Bazilika A ambon yan kenarlarıdır⁴⁰.

³³ Jakobs, age. Taf. 20c, Pl. 65-67, 291-294; Taf. 22a-b, Pl. 70-71, 294-296

³⁴ Jakobs, age. Taf. 33 a-d, Pl. 105-115, 323-327

³⁵ Jakobs, age. Taf. 14 b, 272-273

³⁶ Figürlü (özellikle hayvan figürlü) levhalarda görülen stüller için bkz. T. Ulbert, Studien zur dekorativen Reliefplastik des östlichen Mittelmeerraumes (Schränkenplatten des 4. bis 10. Jhs), München 1969, T. Ulbert, Untersuchungen zu den byzantinischen Reliefplatten des 6. bis 8. Jahrhundert, IstMitt 19/20, 1969/1970, 339-357

³⁷ Jakobs, age. 160. 267; L. Wamser-G. Zahlhaas, Rom und Byzanz, Archäologische Kostbarkeiten aus Bayern, München 1998, 22.

³⁸ Wamser-Zahlhaas, age. 19 vd.; C. Stiegemann, Frühchristliche Kunst in Rom und Konstantinopel, Paderborn 1996, Nachtrag 1-6.

³⁹ Fıratlı, age. 127 Res. 6

⁴⁰ Jakobs, age. Taf. 4 a, 11 b, 24 d.

6.yy ortalarından başlayarak yuvarlak profil çerçevelerin düzleştiği ve sayılarının azaldığı kabul edilmektedir⁴¹. Figürlerde sadece kanat vb. gerekli ayrıntıların belirtilmesi; gerek bitkisel bezemenin, gerek figürlerin daha sade, şematik olarak verilmesi, profillerin daha da düzleşmesi 6.yy sonrasına ait özellikler olarak gösterilir⁴².

Yunanistan örneklerinde ambon yan kenarlarındaki tavus kuşu motifi 6.yy ikinci yarısından itibaren görülmekte ve 7.yy başına kadar devam etmektedir⁴³.

Anadolu örneklerinden İznik, Afyon ve İzmir'deki ambon yan kenarları, başkentli örneklerle figürlerin işlenişi açısından kıyaslanarak 6.yy'a⁴⁴, Milas Müzesi'ndeki ambon yan kenarları da kompozisyonlarındaki asma motiflerinin işçiliği ve genel olarak kullanılan tüm motifler açısından yine 6.yy'a, Priene'deki Bazilika'nın ambonu ise 5.yy sonu-6.yy başına tarihlenir⁴⁵.

Yukarıda incelediğimiz eserlerden İznik, Milas, Priene, Paros'daki kiliseler ve Thasos Alikı Güney Kilisesi ambon yan kenarlarındaki tavus kuşları, ya üzüm salkımlarının yanında durmakta ya üzüm tanesini gagalamakta ya da Ankara örneğinde olduğu gibi salkımı tutmaktadır⁴⁶. Erken Hıristiyan Sanatı süsleme programında yer alan üzüm gagalayan tavus kuşu motifli eserler genel olarak 5.-6.yy'a tarihlenir⁴⁷.

Levhalarda kullanılan iç içe eşkenar dörtgenlerden oluşan kompozisyonun özellikle İustinianus Dönemi (527-563) 6.yy'a ait İstanbul yapılarında kullanıldığı kabul edilir⁴⁸. Bu örneklerde dörtgenlerden artan dört köşede ise yine küçük üçgenler vardır ve tüm kompozisyon kalın ve düz profillerden

⁴¹ Jakobs, age. 160-161; Wamser-Zahlhaas, age. 22

⁴² Jakobs, age. 160; Peschlow¹, age. 260

⁴³ Jakobs, age. 6.yy ikinci yarısı örnekleri Thasos, Alikı Güney Kilisesi ve Lesbos, Eresos Andreas Kilisesi (272-273; 323-327); 6.yy sonu- 7.yy başı örnekleri ise Paros, Katapoliani Kubbeli Kilise ve Tris Ekklesies Bazilikası ambonlarıdır (291-296).

⁴⁴ Ötügen, age. 114

⁴⁵ Mercangöz², age. 97; Westphalen, age. 310

⁴⁶ Antik Dönem'e ait sikkelerde üzüm salkımı, o ülkenin ya da kentnin bereketini, verimliliğini sembolize etmiştir. Hıristiyan Sanatı'nda ise üzüm İsa'yı, ondan elde edilen şarap ise İsa'nın kanını simgeler (A. Thomas, Weintraube, LCI 4, 1994, 494 vd.; E. Parman, Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, G. İnal'a Armağan, 1993, 387-412).

⁴⁷ Feld, age. 202

⁴⁸ N. Firathı, La sculpture byzantine figurée au Musée Archéologique d'Istanbul, Paris 1990, Pl. 96, 313 a; Pl. 100, 326 c; Pl. 102, 334 b, 336 b

oluşan çerçeve içine alınmıştır. Bu dekorasyon şeması farklı versiyonlar içinde, özellikle 6.yy ilk yarısından başlayarak aynı yüzyıl içinde ambon balkon levhalarında da kullanılmıştır⁴⁹. Ambon levhası olmasa da, Ankara örneğinde olduğu gibi bazı levhaların ön yüzünün kalın ve düz profiller kullanılarak eşkenar dörtgenli bir kompozisyon, arka yüzünün ise düz profillerle çevrelenen merkezde daire içinde Latin haçı ile süslendiği görülür. Bu tür örnekler 6.yy'a tarihlenir⁵⁰.

Eşkenar dörtgen motifli levhalar, ambonlarda kullanımları söz konusu olduğunda genelde ambon balkonunda yer almıştır. Bunlar, ambon tabanına uyacak şekilde, taban yuvarlak ya da elips ise kavisli olarak, köşeli ise tek levha olarak yapılmıştır⁵¹. Ambon balkonundaki levha kavisli ise levhanın orta ve yanlarında, köşeli bir tabana sahip ambonda ise bu köşelere gelen bölümlerde, levhalar arasında payelere yer verilmiştir (Çiz. 6).

Sonuç olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki eşkenar dörtgen ve tavus kuşu motifli levhalar bir ambona ait olmalıdır. Anadolu'daki yaygın kullanımı nedeniyle burada da çift merdivenli bir ambon düşünülebilir. Tavus kuşu tasvirli levha, bu ambonun yan kenarlarından birinde, diğer levha ise aynı ambonun balkonunda kullanılmış olmalıdır.

Levhalar gerek çift merdivenli bir ambon kuruluşuna ait oluşları, gerekse üzerinde taşıdıkları motifleriyle üzüm salkımı ile verilen tavus kuşu, ince ve kalın profillerin birlikte kullanımı, iç içe eşkenar dörtgenlerden oluşan kompozisyon- 6.yy özelliklerini taşımaktadır. Levhalarla birlikte yine aynı yapıya ait olduğunu düşündüğümüz yüksek tipteki templona ait olan sütunpayeyi de üzerinde taşıdığı soffit motifleriyle yine 6.yy'a tarihlenmek olasıdır.

⁴⁹ Deichmann, age. 72 Abb. 88 S. Apollinare Nuovo; A. Effenberger-H.G. Severin, *Das Museum für Spätantike und Byzantinische Kunst, Mainz am Rhein* 1992, 123-124 Abb. 63 ; Jakobs, age. Pl. 32 (Delos), Pl. 51 (Girit, Gortyna), Pl. 83 (Philippi, Oktogon), Pl. 86-90 (Philippi Basilika E), 95 (Rodos, Plimiriö), Pl. 102 (Sikyön); Ötüken, age. 112-113 Taf. 16,2; Abb. 21

⁵⁰ Effenberger-Severin, age. 124-125 Abb. 64 a-b; Ötüken, age. 89 vd. Abb. 16, Taf. 11, 1-4.

⁵¹ Jakobs, age. Kavisli örnekler Pl. 6, 21, 32, 51, 65, 68-69, 70-71, 74-75, 95-96, 114-115; Köşeli örnekler Pl. 7, 23.

DIE ARCHITEKTONISCHE FRAGMENTE EINER UNBESTIMMTEN KIRCHE

Zusammenfassung

Im Garten des Museums in Ankara (Anadolu Medeniyetleri) werden zwei Platten, die zu einem Ambo gehören, und ein Pfosten, der zu einer Templonanlage gehört, ohne Inventarnummer aufbewahrt.

Diese drei Stücke scheinen zu einem Gebäude gehört zu haben, da sie aus demselben Marmor bestehen.

Die linke untere Ecke und der obere Teil des rechteckigen Pfostens sind abgebrochen. Die Vorderseite ist mit Soffitenmotiv verziert; die Schmalseiten sind konkav. An den Nebenseiten befinden sich Einlassungen für eine Schrankenplatte. Über dem Pfosten ist ein Teil von einer Basis erhalten. Sie zeigt, daß zusammen mit dem Pfosten eine Säule als monolith ausgearbeitet gewesen war. Solche Säulenpfosten gehören zu den hohen Templonanlagen.

Die obere und rechte Teile der figürlichen Platte sind abgebrochen. Die Rückseite ist grob belassen. Die Vorderseite besteht aus einer mehrfach gegliederten gerundeten Profilrahmung mit einem dreieckigen Innenfeld. Hier ist ein nach links gerichteter Pfau dargestellt. Der Pfau ist als Flachrelief ausgearbeitet. Die Details des Pfaues, wie Flügel sind in Kerbschnitttechnik bearbeitet. Der Pfau hält in seinem Schnabel eine Weintraube.

Die andere Platte ist an allen Seiten abgebrochen. Der untere Rand besteht aus einer gerundeten und aus mehreren flachen Profilen. Im Mittelfeld befindet sich ein Teil des aus sowohl gerundeten als auch flach bearbeiteten Leisten bestehendes, reichgegliedertes Rahmenwerk mit einem Rhombusmotiv. Außerhalb des Rhombusmotives ist in der rechten Ecke ein Dreieck vorhanden. Die Rückseite der Platte ist auch gegliedert. In einem gerundeten und ferner in einem flachen Leistenrahmung eingefassten Mittelfeld sieht man ein Teil eines in einem Kreis wiedergegebenen flachen Maltakreuzes.

Reichgegliederte gerundete Profilrahmen und die flachen Profilleisten sind Merkmale für die ersten Hälfte des 6. Jhs. Im Allgemeinen werden Pfauen mit Weinranken ins 5.-6. Jh. datiert. Bei den Ambonen begegnet

man Pfauen mit oder ohne Weinranken ab der zweiten Hälfte des 6. Jhs. Auch das Soffittenmotiv wird ins 5.-6. Jh. oder nur ins 6.Jh. datiert.

Die mit der Pfau verzierte Platte scheint zu der rechten Treppenwange eines Ambo und die mit dem Rhombus dekorierte Platte zu einer Ambonbrüstung gehört zu haben. Dieser Ambo kann also Teil eines zu den Ambonen mit zweiläufigem Treppenaufgang sein, welche ab dem ausgehenden 5. und insbesondere im 6. Jh. gefertigt wurden.

Die Platten und Säulenpfosten können ins 6. Jh. datiert werden.

Resim 1 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Paye

Resim 2 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Tavus Kuşu Figürlü Levha

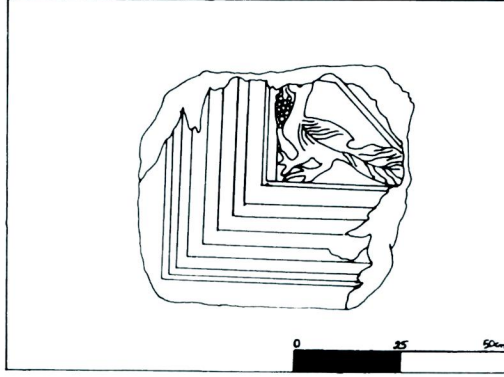
Ayşe Aydın

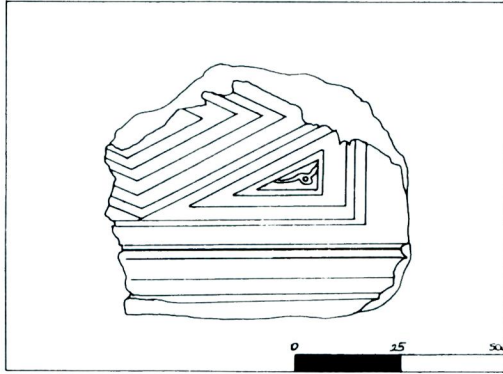
Resim 3 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Eşkenar Dörtgen Motifli Levha

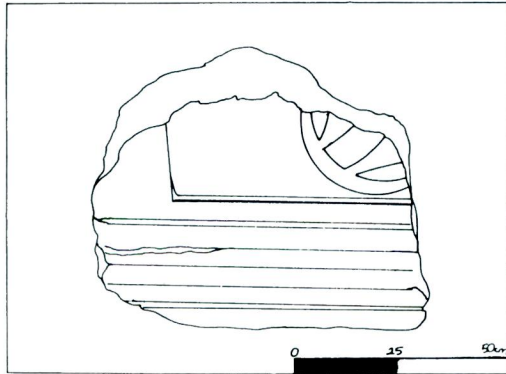
Resim 4 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Eşkenar Dörtgen Motifli Levhanın Arka Yüzü

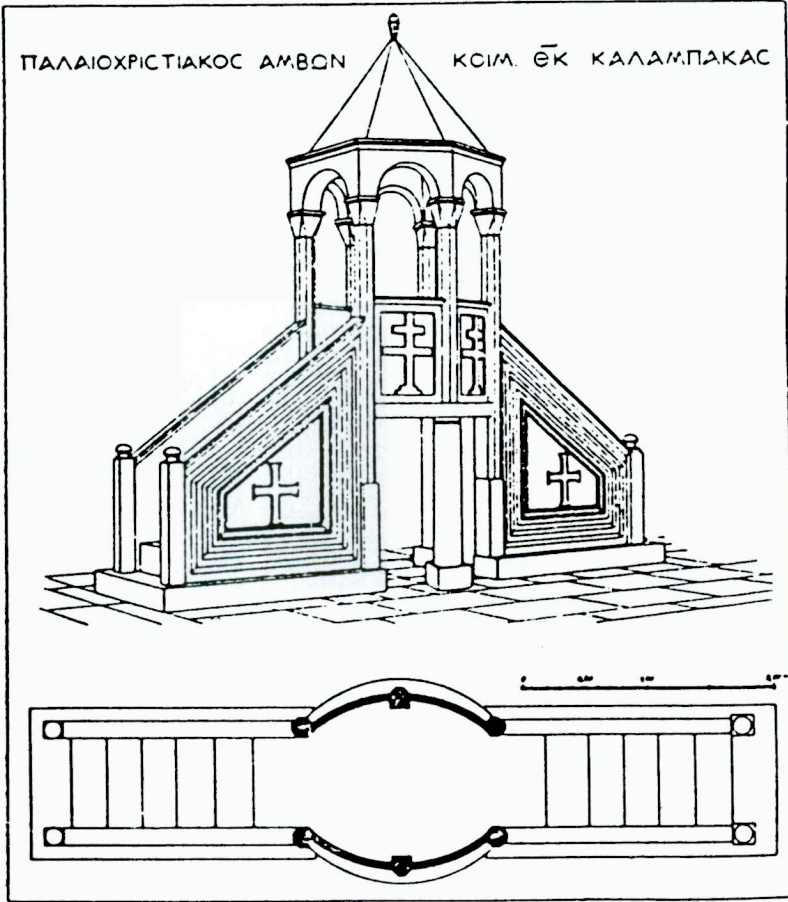
Çiz. 1 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Tavus Kuşu Figürlü Levha

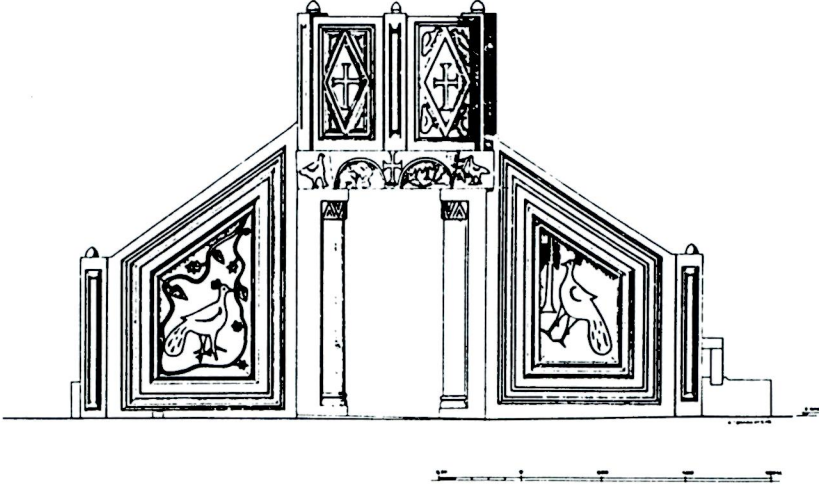
Çiz. 2 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Eşkenar Dörtgen Motifli Levha

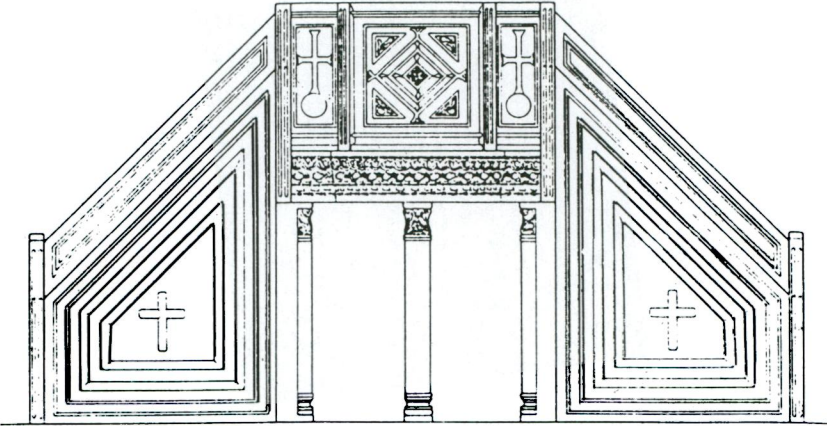
Çiz. 3 - Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Eşkenar Dörtgen Motifli Levhanın Arka Yüzü

Çiz. 4 - Yunanistan, Kalampaka Koimesis Kilisesi Çift Merdivenli Ambonu (A.K. Orlandos, *He xylostegos palaiochristianike basilike tes mesogeiakes lekanes*, Athen 1952, 560 Çiz. 526)

Çiz. 5 - Thasos, Alikı Güney Kilisesi Ambonu (P.H.F. Jakobs, Die frühchristlichen Ambone Griechenland, Bonn 1987, Pl. 114-115)

Çiz. 6 - Ravenna, S. Apollinare in Nuovo Ambonu Restitüsyonu (F.W. Deichmann, Ravenna Hauptstadt des spätantiken Abendlandes Kommentar, Teil 1, Wiesbaden 1974, Abb. 109)

